

V imenu ljudstva: sodobni procesi rasizacije

Razlogov, ki kontekstualizirajo pomembnost številke ČKZ o rasizmu, je veliko oziroma jih je preveč. Rasizem političnih strank in skupin se je iz obskurnosti, kamor so ga postavili zmaga nad nacifašizmom v drugi svetovni vojni, protikolonialna gibanja in gibanja za državljanske pravice, prestavil v samo središče političnega odločanja. Namesto da bi politične elite okrog rasizma zgradile *cordon sanitaire*, je njihova politična tehnologija prav nasprotna; rasizem so ponotranjile in razmere normalizirale do mere, ko so rasistične politične stranke del evropskega parlamenta in drugih institucij odločanja. To so naredile v imenu demokracije, svobode mišljenja in delovanja. V zadnjem desetletju spremljamo krepitev desničarskih in skrajno desničarskih političnih strank, ki se jim volilni rezultati vidno izboljšujejo. To je še zlasti očitno od leta 2008. V tem času so prav tako okrepile članstvo in vidnost v javnosti paramilitaristične, skrajno desničarske skupine na vzhodu, zahodu, severu in jugu Evrope, ki na zaprtih taborih malikujejo fašizem in nacizem, v javnem življenju pa žanjejo odobravanje s sklicevanjem na patriotizem. Menda naj ne bi bilo nič rasističnega v strankah in gibanjih, ki izganjajo migrante, Rome, pozivajo k linču LGBT-oseb, slavijo vojno in holokavst. Kakor da ekstremistične stranke in skupine nimajo ničesar opraviti z rasizmom, kvečjemu z »dobrim nacionalizmom« (tj. zahodnim in liberalnim, v nasprotju s slabim, vzhodnim in neliberalnim),¹ zagotovo pa s patriotizmom, ljubeznijo do domovine. Če že izganjajo migrante, naj bi to vendarle počeli, da bi obvarovali »nas«, ljudstvo, rojeno na svoji zemlji in vrojeno v pravo kri. Doživeli smo ponovno legitimizacijo in z njo preporod rasizma, ob hkratnem izgonu pojma rasizem iz političnega besednjaka, ko nas politične elite prepričujejo, da nič več ni rasizem. V tej številki ČKZ razkrijamo maske rasizma ter opozarjamo na njegovo živost in vseprisotnost.

Če bi politiki z bolj levega konca *mainstream* političnega polja reševali migrante iz Sredozemskega morja in določili kvoto, po kateri naj vsaka država EU nosi enakomerno »breme« (*sic*) in sprejme tolikšno število migrantov, da to ne bo preseгло enega odstotka nacionalnega življa, potem bi tisti z bolj desnega konca še ta odstotek ljudi prepustili valovom morja.² Tako

---

¹ Kritika dualizmov, dobri/slabi nacionalizem je dostopna v Spencer in Wollman, 1998.

² To pišemo v času, ko politične elite EU krepijo nadzor na schengenski meji in snujejo vojaško posredovanje na morju, tudi na kopnem v Libiji, namesto da bi prevzele odgovornost za morijo v Sredozemskem morju, kjer je v zadnjem desetletju zaradi evropskega menedžeriranja migracij umrlo več deset tisoč ljudi, o morebitnih kvotah mi-

levi kot desni, zlit v evropski center, zaprti v alienirane institucije, s čedalje bolj dvomljivim mandatom [volilna udeležba upada, predvsem pa državljska participacija presega štetje volilnih rezultatov] načrtujejo dodatne milijone evrov, ki jih bodo vložili v evropsko agencijo za upravljanje zunanjih meja Frontex, utrdili bodo schengensko mejo, preprečevali migracije na afriški celini in če bo treba, bodo brez večjih pomislekov izvedli tudi vojaško operacijo [Libija]. Seveda ne bodo pretresli lastnega razumevanja demokracije, po katerem je edina mogoča demokracija »demokracija zahodnega tipa«. Evropski koloni so v imenu te demokracije gradili koncentracijska taborišča v Afriki, zdaj pa licemerno priznavajo človekove pravice v okviru meja EU, ne pa zunaj njih. Zatiskajo si oči, da ne bi videli lastne vpetosti v genezo rasizma. Gluhi so za zahteve, naj omogočijo varno migracijo, pa naj bo zaradi vojne, ekonomske stiske, osebnih razlogov ali »popotovanja«, kar bi lahko pomembno zrahljalo rasistične učinke migracijskega režima. »Zmerni« evropski center bo raje razpravljal o tegobah »lastnega ljudstva«, ker bo moralo »trpeti« »one z juga«. »Oni« so tako drugačni, leni, skorumpirani, kot Grki ali pa Bosanci, v nasprotju s sposobnimi Nemci, Slovenci, Madžari.

V vseh evropskih državah reproducirajo podobno rasistično interpretacijo. Na tukajšnjo različico nas opomni Buden (2015): »Slovenci delamo, tisti na jugu pa tečejo za žogo.« Ritualno se žlobudra *Je sui Charlie*, nikoli pa ni slišati odločnega *Je sui Gaza* (Mastnak, 2015), s čimer se prikriva geneza lastnega fundamentalizma in v tem je *raison d'être* »evropskega rasizma«.

Občutljivost na grozote vojn pri *mainstream* političnih tehnologih bledi. Zlata zora je v evropskem parlamentu, Pegida postaja čedalje glasnejši odgovor velikega dela Nemčije na krizo politike in ekonomije, Severna liga povsem odkrito simpatizira s CasaPound, medtem ko ta v imenu demokracije in svobode izražanja paradiira po ulicah Gorice, slavi preteklo vojno in napoveduje novo.³ Tisti z leve oziroma iz centra se bolj ali manj prepuščajo toku in izberejo pragmatično strategijo [lastnega] preživetja. Slovenski politični vrh širi paniko, ko v kvoti nekaj sto beguncev, kar bi ustrezalo enemu odstotku od pičlega števila 40.000 ljudi, ki bi jim Evropa blagovolila zakonito bivanje, vidi grožnjo za nacionalno varnost. S tem ustvarja podlago za novo sovraštvo in v reprodukciji antipolitike razčlovečenja migrantov ne vidi, da grožnja niso ljudje, temveč politična elita sama, s politikami, ki povečujejo revščino, zmanjšujejo socialne pravice, reproducirajo prekarizacijo in okoljsko degradacijo.

Rasizem, ne zgolj o »rasi«

Naše izhodišče je teza, da rasizma ne moremo razumeti na podlagi proučevanja odnosa med »rasami« ali etnijami; nasprotno, treba ga je locirati v ekonomske, socialne in politične odnose, ki so zaznamovani s hierarhijami. Pri pojasnjevanju rasizma predvsem ne moremo iskati neke unitarne razlage, po kateri bi neko dejanje presojali za rasistično in drugo ne, prav tako rasizem ni nujno povezan z unitarnim subjektom, povzročiteljem, rasistom in njegovo žrtvijo. Nima pomena, da bi sestavljali seznam mogočih rasizmov v smislu njihove izčrpane [empirične] identifikacije; v proučevanju rasizma nam ne gre za to, da bi razkrili neko njegovo esencialistično resnico. Rasizma tudi ne velja obravnavati izključno kot doktrino, dogmo, ki specifikira rasistično tipologijo ali ideologijo [biološki determinizem]. Nasprotno, kar pokažejo besedila v pričujoči številki CKZ, rasizem se manifestira skozi procese, prakse, diskurze izključevanja, segregacije, podrejanja, izkoriščanja, dehumanizacije, ki različno učinkujejo glede na

---

grantov pa govoričijo kot o »bremenu«, ki ga bo moralo nositi ubogo evropsko prebivalstvo.

³ V Gorici je 23. maja 2015 potekal zbor skrajno desničarske skupine CasaPound, italijanske različice grške Zlate zore ali nemške Pegide, ob podpori mestnih oblasti in pod zaščito policije. Za obmejni prostor in tudi širše je pomembno, da so se na antifašističnem protestu in maršu proti vojni, kakršnega v fašistični Gorici že dolgo nismo doživeli, zbrali protestniki z obeh strani meje.

kategorije razreda, etničnosti, spola, kot tudi glede na procese, ki so povezani z državo in nacijo [Anthias in Yuval-Davis, 1992: 2–3]. Rasizacija je proces, ki diferencira kolektivitete, posameznike in posameznice in povzroča rasistične posledice, npr. izključevanje skozi politike, nasilje, diskurz. Zadovoljive eksplikacije rasizma torej ne moremo doseči zgolj z referiranjem na fenomene »rase« ali etničnosti; ključna je namreč obravnava izključevanja v hierarhičnih odnosih.

Eno vplivnejših besedil, ki so zaznamovala antirasistično paradigmo v 20. stoletju v Evropi, je knjiga *We Europeans* iz leta 1935 [Huxley idr., 1935], ki je zanikala biološkost »rase« in rasizem predstavila v polje političnega [in pravnega]. Avtorji so zavrnilo znanstvenost genetične teorije in poudarili, da rasizem napačno uporablja »raso« za pojasnjevanje fenomenov v družbi, ki so posledica socialnih, političnih in ekonomskih razlik. Da je nasprotovanje rasizmu pridobilo široko politično in javno podporo, je bilo treba počakati na obdobje po holokavstu. Unesco je leta 1950 izdal odmeven dokument *Statement on Race*, ki je podobno kot *We Europeans* zavrnil biološki determinizem. »Rasa« je izgubila veljavnost in nekaj časa se je celo zdelo, da tudi legitimnost,⁴ na njeno mesto pa so stopili kultura, kulturna razlika/izkušnja, predvsem pa etnična skupina. »Alternative« »rasi«, torej ideje kulture in etnije, so bile sicer deklarativno vzpostavljene kot antirasistična perspektiva, niso pa imele potenciala, da bi kakorkoli pretrgale z rasistično preteklostjo. Še več, danes vidimo, da so utrdile etničnost (etnične skupine) kot idejo, na podlagi katere se rasizmi naprej reproducirajo.

V povojnem obdobju intenzivnih migracij (1945–1975) je rasizem Jude kot svojo primarno ciljno skupino »prekletih« [Fanon, 1963] zamenjal za migrante. Medtem ko je bil ta čas relativno občutljiv za antisemitizem, pa ni prinesel zatona »barvnega rasizma« – t. i. »temnopoltim« kot ciljni skupini rasizma so se pridružili migranti in etnične manjšine [MacMaster, 2001: 172–173]. Domnevni »obrat« je obenem treba jemati relativno, saj je antisemitizem ostal ključna doktrina številnih skrajnih desničarskih gibanj, kot tudi nacionalnih naracij, kar pokažejo nekateri članki v tej številki ČKZ.

Antirasistična gibanja v 80. letih prejšnjega stoletja na Zahodu so začela opozarjati na institucionalni ali strukturni rasizem. Pomen tega premika je med drugim v zavrnitvi esencializacije »rase« kot mehanizma poustvarjanja »drugega«. »Rasa« kot predvsem družbeni konstrukt (in ne nujno samo biološka kategorija) stopi v središče rasizacije oziroma »novega rasizma«, »neorasizma«, kakor so poimenovali procese kulturalizacije rasizma nekateri avtorji v 80. letih prejšnjega stoletja [Barker, 1981; Balibar, 1988/2004; Taguieff, 1990; cf. Baskar, 2004]. »Rasizem brez ras« [Balibar, 1988/2004: 5], torej ne temelji (več) zgolj na rasni tipologiji in tako zajema različne procese izključevanja, ki denimo migrantov ne konstruirajo kot neželene nujno na podlagi rasne kategorizacije, ampak na podlagi kulture, ekonomije, politike in tudi s sklicevanjem na vrednote in moralo. Prakse asimiliranja in izključevanja se legitimirajo s pojasnjevanjem, da naj bi etnične, spolne idr. manjšine ogrožale prevladujočo identiteto, kulturo, vero, ekonomijo, način življenja. Rasizem v odnosu do migrantov, Romov, muslimanov itn. reproducira »njihovo« domnevno »neciviliziranost«, inferiornost, poudarja (in izumlja) »njihove« prakse in načine življenja, ki naj bi ogrožali večino. Z rasizmom se torej začnejo označevati (institucionalizirane) prakse hierarhiziranja, ki izhajajo iz esencialistične, unitarne kategorizacije ljudi glede na okoliščine, kot so »rasa«, etničnost, spol, vera ali glede na kakšno drugo reafirmirano »razliko« med »nami« in »njimi«. Gre za rasizem, ki na prvi pogled ne predvideva superiornosti določenih skupin v odnosu do drugih, ampak dokazuje nekompatibilnost ljudi, življenjskih stilov, kultur, kar je Taguieff (1990) poimenoval »diferencialistični rasizem«.

Kulturo, etničnost tako pripisejo »drugim« in jih skozi te označevalce poustvarjajo za »druge«, s čimer reproducirajo rasistično prezentacijo skupin, ki domnevno ne ustrezajo vrednotam liberalnega Zahoda [Anthias in Lloyd, 2002: 8]. Problem je, da se rasizma dolgo ni mislilo skupaj s širšimi vprašanji vključevanja/izključevanja; vprašanje socialnega kapitala in

⁴ V osnovnošolskem programu geografije še vedno poučujejo o obstoju štirih človeških »ras«.

ekonomskega položaja je bilo potisnjeno na stran. Esencializirali so se dejavniki rasizma, niso pa se tematizirali procesi, prek katerih poteka in učinkuje rasistično izključevanje. Osredinjanje antirasističnega delovanja na »raso« je denimo izzvalo kritike v feminizmu, ko so številne avtorice poudarjale, da se učinki rasizacije pojavljajo na križiščih rase, spola, razreda idr. Kritike so bile tudi, da antirasistična politika konstruira »raso« v pomenu unitarnega subjekta [»črnc«], kot tudi da privilegira »barvni rasizem« pred drugimi oblikami. Pri proučevanju rasizma je torej potreben premik od zgolj empiričnega ugotavljanja, kdo so ciljne skupine rasizacije, k proučevanju procesov, struktur in posledic rasizacije, ki pripeljejo do diskriminacije, podrejanja, izključevanja, odsotnosti pravic [Anthias in Lloyd, 2002: 8–9].

O rasističnem učinku

Imaginarij pripadanja »zamišljeni skupnosti« [Anderson, 1983] se konstruira okrog heterogenih parametrov, kot npr. rojstvo v neki državi, konformnost do kulturnih, seksualnih norm idr. Umeščanje v okolju, ki vključuje umeščanje v odnosu do drugega, lahko v kontekstu imaginarija zamišljene skupnosti razumemo kot legitimno obliko umeščanja v svet in interpretacijo sveta. Problem nastane, ko umeščanje poteka v neenakih razmerjih, v razmerjih hierarhičnosti in premoči določenih skupin in njihovih naracij, ki segregirajo nedominantne naracije. Poleg tega se procesi pripadanja v rasistični strukturi vzpostavljajo na ekskluzivističnem in absolutnem članstvu/pripadnosti določeni etniji, religiji idr., medtem ko so pripadanja v živeti realnosti heterogena.

Neenaka razmerja moči so središčna za razumevanje rasizma, saj je to ravno tista točka, na kateri npr. antipatija, negativna [ksenofobična] občutja in predsodki dejansko proizvajajo rasistične učinke. V literaturi naletimo na razprave, ki denimo razločujejo individualne rasistične predsodke, tudi rasistično ideologijo, od strukturnega, institucionalnega rasizma. Problem je minimizacija in tudi normalizacija rasizma, ki se reducira izključno na individualno raven. Tudi če ga ali ko ga obravnavamo kot denimo predsodek, je ključno poudariti rasističen učinek na skupine, ki ga lahko povzroči predsodek. Obenem sta individualizacija in ideologizacija rasizma oziroma redukcionično pojasnjevanje rasizma kot zgolj nepravega stališča ali občutja sporna, ker vodita k normalizaciji rasizma oziroma se generirata v odsotnosti problematizacije procesov inferiorizacije v določenem položaju in s tem tudi družbi.

Pri obravnavi rasizma velja opozoriti na dvoumen, a tudi veljaven argument, da strukturni procesi lahko učinkujejo izključujoče oziroma povzročajo rasistični učinek, pri čemer vzrok za izključenost ni nujno rasizem. Po tem argumentu je denimo pomanjkljivo reči zgolj, da so migranti v podrejenem položaju na trgu dela zaradi rasistične politike; vzroki so tako denimo razredna stratifikacija, zaton države blaginje, selektivne politike itn. Lahko pritrđimo, da so neenakosti denimo na trgu dela rezultat širših strukturnih razrednih, spolnih procesov, ki se dotikajo širših vprašanj delovanja države, njenih politik zaposlovanja, izobraževanja, delovanja sodnega sistema, predvsem pa ekonomije. Toda ključno je poudariti, da formalistični kriteriji, po katerih kategoriziramo ljudi glede na to, ali so upravičeni do zaposlitve, bivanja, izobraževanja idr., pogosto povzročajo rasistične učinke. Torej, rasizma ne moremo vedno omejiti na prepoznavanje določenih struktur in praks za eksplicitno rasistične, čeprav je seveda tudi to relevantno – evropska migracijska politika je rasistična. Z drugimi besedami, rasistične prakse, strukture in diskurzi ne izhajajo nujno iz »rasističnega namena«, producirajo pa rasistične učinke. Na tem mestu torej opredeljujemo rasizem tudi glede na učinke, ki jih povzročijo določene [institucionalne] politike in prakse. Če bi iskali zgolj eksplikacijo rasističnega namena v politikah, bi se zlahka zapletli v ideologem, da rasizmov ni. In ravno v to nas vztrajno prepričujejo politične stranke in skupine, ki jim je uspelo minimizirati rasizem; tako naj ne bi bilo nič rasističnega v migracijskih politikah, politikah trga dela, v nasprotovanju družinskem zakoniku idr. Zato najpogostejše oblike rasizma danes niso tiste, ki eksplicitno zagovarjajo biološko

inferiornost, ampak tiste, ki razčlovečujejo, povečujejo dominantno skupino in reproducirajo »drugega« kot nemogoči subjekt integracije v primordialno skupnost (Pajnik, 2007). Rasizem, kot pokažejo članki v tej številki, moramo tako iskati v skupku politik, praks, tudi diskurzov in podob, katerih učinek so diferenciacija, dominacija in onemogočanje participacije v ekonomskem, političnem, kulturnem življenju.

Na primer, rasizem evropskega menedžmenta migracij in meja je rezultiral v moriji v Sredozemskem morju, kaže se v zapiranju meja, privilegiranju potnih listov zahodnih držav, zaželenosti »domačega« delavca pred »tujim« itn. Politike integracije migrante in migrantke selektivno pripuščajo na trg dela, selektivno določajo (ne)možnosti pravic s področja socialnega varstva, izobraževanja, kar povzroča rasistične učinke. Hibridnost, liminalnost identitet migrantov, v kateri nekateri (Ong, 1999) (optimistično) vidijo transformativni in transgresivni potencial migracij, pa ne pripomorejo k realnim političnim učinkom, ki so preseganje rasističnih razmer. Kot opozarja Anthias (2001), lahko hibridne, diasporične, transnacionalne identitete, na katere denimo v zadnjem desetletju stavijo teorije postnacionalnega državljanstva, kritično opozorijo na nefiksnost, spremenljivost in predvsem neesencialnost položaja manjšinskih skupin in v tem pogledu jih lahko razumemo kot antirasistične pojme. Obenem moramo te pojme nujno povezati s strukturnimi procesi in razumeti njihov antirasistični potencial v navezavi na vprašanja razreda, nacije, pomena demokracije, zgodovine kolonializma ipd.

Rasizem v kapitalizmu

V kritični perspektivi politične ekonomije je izločitev rasizma iz ekonomije ključna zabloda povojnega liberalizma in njegove konstrukcije rasističnih neenakosti kot predsodkov in ne-tolerance. Tako rasizem postane neodvisna spremenljivka v moralistični argumentaciji in ni naključje, da ni več sprejemljivo govoriti o rasizmu, temveč se uvajajo pojmi, kot so kulturni rasizem, neorasizem, institucionalni rasizem, (ne)barvni rasizem, postrasistični rasizem idr. (Reed, 2013: 53). Antirasistični boji so opozarjali na neenakosti, z gledišča kritične politične ekonomije pa lahko rečemo tudi, da so z identitetnimi boji afirmirali različnost, na kateri se rasizem nato napaja (medtem ko sta različnost in enakost možnosti posrkana v kapitalistična razredna razmerja).

Če na eni strani poudarimo problem kulturalizacije rasizma, moramo biti hkrati pozorni na pasti ekonomskega redukcionalizma. Namreč, medtem ko se je v teorijah rasizma od 80. do 90. let prejšnjega stoletja poudarjal kulturni rasizem (ki je bil pozneje predmet omenjenih kritik), potem, kot opozarjajo nekateri (Pitcher, 2012), danes vse več razlag rasizma prevzema redukcionalistično ekonomsko argumentacijo. V zadnjih dveh desetletjih se zdi, da je ekspanzija neoliberalnega kapitalizma, ki stavi na prosti trg, absorbirala rasizem v kapitalizem, in sicer na način inverzije (ibid.: 1). Medtem ko so bile od 60. do 80. let prejšnjega stoletja v ospredju sicer redukcionalistične interpretacije, po katerih je kapitalizem glavni krivec za rasizem, je danes prišlo do obrata s trditvijo, da kapitalizmu rasizem ni v interesu, saj je eden od dejavnikov, ki ovirajo prost pretok kapitala, kolonizacijo družbe ter vnašajo »iracionalnost« v tržno »racionalnost« (ibid.: 7). Po tem argumentu je kapitalizmu uspel velik podvig, ko je namreč integriral kritiko rasizma (in z njo antirasistično delovanje) v ekonomistično formulo rasti in napredka, za katero naj bi bil rasizem ovira.

Razprave, ki rasizem (znova) povezujejo s kapitalizmom, so vsekakor pomembne; rasizem je danes prisoten v razmerah neoliberalnega kapitalizma, vendar bomo tukaj zagovarjali (tudi) distinktivnost ideje, saj menimo, da rasizma ni mogoče preprosto asimilirati v samo definicijo kapitalizma, kar danes počno, kot se zdi, avtorji nekaterih interpretacij. Rasizem ni (bil) nekaj intrinzičnega, generičnega kapitalizmu; ne razumemo ga kot neko notranjo logiko oziroma esencialno značilnost kapitalizma. Nasprotno, rasizem se je vedno manifestiral v odnosu do širših specifičnih družbenih, kulturnih, institucionalnih praks. Ne moremo reči, da je »izšel« iz

kapitalizma, bolj natančno je denimo reči, da je rasna hierarhizacija posledica kolonializma in obdobja suženjstva, ki se ga je pozneje poskušalo preseči s človekovimi pravicami. Seveda se te okoliščine oblikujejo v kapitalizmu ali skozi kapitalizem, ne moremo pa jih preprosto asimilirati s kapitalizmom – ne nazadnje zato, ker za samo logiko produkcije in reprodukcije kapitala okoliščine, v katerih se ta dogaja, niti niso bistvene.

Povedano drugače, z danes aktualno in nujno kritiko neoliberalnega kapitalizma lahko sicer kritično pojasnimo družbene in ekonomske ortodoksnosti zgodnjega 21. stoletja, kar pa še ne pomeni, da lahko vse institucije, prakse, odnose ipd. v sodobnih družbah najbolje razložimo z logiko prostega trga neoliberalnega kapitalizma, pa čeprav jih ta vidno zaznamuje (Pitcher, 2012: 8). Na primer, rasizem se reproducira v politikah in diskurzih, ki zadevajo migracije. Migracijski režim deluje v kapitalističnih odnosih, ni pa ga mogoče zreducirati na abstraktno logiko kapitalistične produkcije. Torej, tukaj zagovarjamo kontekstualno in historično senzibilno obravnavo rasizma, ki prepoznava vpetost rasizma v aktualne procese produkcije in reprodukcije kapitala, ni pa z njimi preprosto zlita. Oziroma, kot še poudarja Pitcher (ibid.: 10), redukcioniistično je razmišljati o rasizmu zgolj kot o epifenomenu kapitalizma oziroma kriviti kapitalizem za rasizem; rasizem velja razumeti v kontekstu specifičnih družbenih, socialnih, kulturnih formacij, ki pa obenem zahtevajo analizo v kontekstu neoliberalnega kapitalizma (kot tudi v zgodovinskem kontekstu kolonializma). Kot še pravi avtor, raje kot se zavezati razumevanju, da je kapitalizem vzrok rasizma, velja analizirati njuno sobivanje, tudi sobivanje kapitalizma in antirasizma, in biti senzibilen do njunih specifičnih manifestacij. Zlasti zadnje, razgradnja številnih manifestativnih oblik rasizma, je v središču analiz v pričujoči številki ČKZ.

K policentričnosti antirasizma

Besedila o rasizmu, fašizmu, populizmu, antisemitizmu idr., objavljena v tej številki ČKZ, prinašajo teoretične analize in empirične raziskave procesov, politik, praks in diskurzov izključevanja. V njihovi analitičnosti in političnosti jih umeščamo tudi v kontekst antirasizma. Ni naš namen, da bi se podrobneje ukvarjali s kontroverzami antirasizma. Opozoriti želimo, da so nekatere kritike, ki prihajajo s strani antirasizma, pogosto kritike zaradi kritike ali kritike »čez palec«, ki prej učinkujejo kot minimizacija rasizma kakor potencial za krepitev antirasizma.

Predvsem zagovarjamo razumevanje antirasističnega delovanja v kontekstu njegovega nastajanja, z upoštevanjem specifik rasizma, proti kateremu se antirasizem oblikuje. Antirasistično delovanje tako vključuje različne »progresivne« prakse, načine delovanja; gre za policentrično delovanje, ki oblikuje vizijo družbe, temelječo na solidarnosti, sobivanju, spoštovanju idr. (Anthias in Lloyd, 2002: 16), o čemer je denimo govor v člankih, ki obravnavajo rasizem in šolo.

Medtem ko nekateri antirasizem mislijo zunaj demokracije, ga drugi povežejo z »zahtevo demokracije« (Gould, 2000: 427; Cunningham, 2000). Antirasizem je v tem kontekstu ključno načelo demokratičnega delovanja in je pogosto povezan s tradicijo pravic, načelom enakosti, »pozitivne svobode« in participacije (formalne in neformalne) v zadevah skupnega pomena (ibid.). »Nerasistično demokracijo« nekateri (Gould, 2000) povežejo z idejo multikulture demokracije, temelječe na načelu nediskriminacije in spoštovanja pravic. Ideale, sicer veljavne za tradicijo liberalizma, Gould denimo dopolni z zahtevo po odpravljanju neenakih razmerij moči in ekonomske neenakosti; antirasizem tako poveže z »ekonomsko demokracijo«, kjer produkcijska razmerja težijo k načelom sodelovanja, recipročnosti, »ekonomskega egalitarizma« ipd. in so tako alternativa rasizmu (ibid.: 437–438).

V zadnjem desetletju smo bili priča številnim kritikam multikulturalizma, ki zanikajo njegov demokratični potencial in ga obsodijo na še eno zablodo neoliberalnega kapitalizma, s katero se reproducirajo neenakosti. Številne kritike multikulturalizma so seveda upravičene, zlasti denimo problem kulturizacije (folklorizacije) manjšin, depolitizacija in esencializacija

manjšinskih skupin, kar podrobno obravnavajo številne kritike [cf. Pajnik, 2014]. Hkrati pa redukcionistično interpretiranje multikulturalizma kot zablode neoliberalnega kapitalizma ali celo kot rasizma spodjeda možnosti, da ga mislimo kot antirasistični projekt [kar zgodovinsko gledano je] [ibid.]. Z drugimi besedami, tukaj smo kritični do rokohitrsk argumentacije, po kateri so nekateri antirasistični projekti predstavljeni kot akcije, ki naj bi zgolj reproducirale logiko novodobnega kapitalizma.

Rokohitrsko zanikanje antirasističnega potenciala določenih projektov učinkuje tako, da oži prostor, v katerem se je rasizmu mogoče legitimno zoperstavljati. Namesto združevanja moči na točki antirasizma označevanje antirasističnih projektov zgolj kot reprodukcije kapitalističnih in rasističnih sistemov ter izdaje »resničnih« (pravih?) antirasističnih bojov drobi moč bojov. Še več, zanikanje pomena antirasističnih projektov s strani antirasističnih akterjev nič manj ne učinkuje na oplajanje kapitalističnih in rasističnih odnosov kot projekti, ki so predmet tovrstne kritike. Teorije rasizma so v zadnjih treh desetletjih prispevale zlasti pomemben odmik od esencialističnega proučevanja kapitalizma kot univerzalnega vzroka rasizma k podrobnejšim analizam, k proučevanju tudi na mikroravni, analizi specifičnih mehanizmov, praks ipd. rasističnega delovanja, kar avtorice in avtorji počnejo v tej številki ČKZ. Zanikanje antirasizma denimo na točki analize skrajnih desničarskih gibanj ali v primeru analize rasističnega diskurza strank, ali v primeru omenjenega multikulturalizma, nas sicer precej neprepričljivo prepričuje o pomembnosti »velikih zgodb«, češ, takšne analize nimajo smisla, ko pa so na delu »večje in prave stvari« (npr. boj proti kapitalizmu). Zdi se, da takšna perspektiva sugerira, naj se »nepravi« antirasizem raje umakne, naj ponikne do časa, ko bodo pravi revolucionarji rekonstituirali družbena razmerja. Taka perspektiva ne drobi samo moči in ne spodjeda samo legitimnosti antirasizma, temveč ji lahko očitamo tudi teoretsko regresijo.

Rasizem na presečišču pojmov

Rasizem, fašizem, nacionalizem, patriotizem, populizem: članki, ki jih objavljamo v tej številki ČKZ, ponujajo analizo rasizma – teoretično in empirično ter na presečišču pojmov/idej. V zadnjih štirih desetletjih, zlasti od »kulturalizacije rasizma« od 80. let, so se razprave o rasizmu razpršile. Sodobnih procesov rasizacije se ne poskuša čedalje bolj pojasnjevati samo z umeščanjem rasizma v širši politični, ekonomski, socialni in kulturni kontekst, temveč smo priče tudi [bolj ali manj upravičenemu] pojasnjevanju rasizma, včasih tudi zamenjavanju rasizma z drugimi pojmi/idejami. Po eni strani ima to početje pojasnjevalno vrednost, ko se denimo tematizira populizem ali patriotizem kot značilnost in primes rasizma, s čimer lahko pojasnimo nekatere novodobne učinke rasizacije. Načrtno sklicevanje na patriotizem lahko razumemo kot populistično strategijo, ki poskuša zakriti in izničiti kakršnokoli sled rasizma; populizem in patriotizem tako »modernizirata«, »demokratizirata« rasizem. Po drugi strani vidimo, da je rasizem zanikan v patriotizmu, tudi »dobrem nacionalizmu«, oziroma je legitimiran kot »normalna reakcija ljudstva«. »Ljudstvo«, narod, postane žrtev, ki naj se brani pred »rasizmom drugih«, s čimer »populistični rasizem« spremeni »drugega« v »rasista«.

Kritični smo lahko tudi denimo do »zmernega patriotizma« (Nathanson, 1989) ali »dobrega nacionalizma«, ki lahko legitimirata rasistične učinke v družbi. »Zmerni« in ne denimo »ekskluzivistični« patriotizem je definiran kot nekaj pozitivnega, kot pozitivno vrednotenje pripadanja izbranemu narodu, tradicijam in institucijam. Pogosto gre za argumentacijo v univerzalističnem kontekstu morale: zmerni patriotizem izkazuje prednost specifičnemu narodu in je zamejen s pogojem, da ne sme kršiti pravic in interesov drugih narodov. Gomberg (1990) je denimo kritičen do tovrstnega upravičevanja »zmernega patriotizma«, ki v središče postavlja narod; še več, enači ga z rasizmom, kot vidimo iz naslova njegovega članka *Patriotism is like racism*, in sicer na točki kritike univerzalistične morale, na katero se sklicuje. »Zmerni patriot« je pripravljen delovati za narodno skupnost, ki ji pripada, daje prednost interesom članov te

skupnosti, ker naj bi bilo to moralno sprejemljivo oziroma celo potrebno. S sklicevanjem na moralo, opozarja Gomberg, je za »zmerni patriotizem/rasizem« povsem opravičljivo diskriminirati migrante, geje in lezbijke idr. –, s čimer naj se ne bi, paradoksalno, kršile njihove pravice. V kontekstu morale namreč ni prostora za pravo in politično razumevanje pravic, ki pomenijo enakopravno obravnavo ne glede na osebne okoliščine. Pravice naj bi v tem kontekstu namreč pomenile preferiranje individuuma pred lastno pripadnostjo narodu, kar je v primeru patriotizma/rasizma nesprejemljivo in nemogoče. Zato preferiranje narodnosti ne more voditi v nič drugega kot v segregacijo in izključevanje.

V zadnjem desetletju je vse več objav, ki rasizem in skrajno desnico povezujejo s populizmom [npr. Mudde, 2007; Wodak idr., 2014]. Na točki populizma lahko denimo pojasnimo, kako rasizem skrajno desnih strank in skupin deluje »iz demokratične« perspektive: Pim Fortuyn in Geert Wilders na Nizozemskem, Marine Le Pen v Franciji, Matteo Salvini v Italiji, Janez Janša v Sloveniji idr. zagovarjajo liberalne vrednote, vključno s človekovimi pravicami, vendar proti migrantom, izbrisanim, muslimanom. Populizem torej ostaja uporaben za označevanje sprememb v strankarski politiki, kjer se predstavniki strank, kot so FPÖ v Avstriji, Front National v Franciji, Danske Folskeparti na Danskem, UKIP v Veliki Britaniji idr. zavestno izogibajo eksplicitno rasistični retoriki. Tu vidimo, da se populizem kot slog, retorika, naracija manifestira kot mehanizem obračanja pozornosti od politike, ki je rasistična.

Nekateri rasizem definirajo skupaj s »trdim« populizmom, ki gradi na nativizmu (Wodak idr., 2014). Če ga povežemo z nacionalizmom, potem se vsiljuje ideja »*völkisch* nacionalizma«, ki ga je Hannah Arendt (1951/2003) razlikovala od »državotvornega nacionalizma«. V analizi populizma v nekdanji Jugoslaviji Kuzmanić (2002) poveže populizem z narodnjaštvom, lahko bi rekli tudi z etnoekskluzivizmom, ko se narodu pripisuje nadnaravna moč. Jalušič (po Arendt) (2009: 72) govori o »plemenskem nacionalizmu«; izraza konotirata razraščanje rasizma čez idejo države oziroma povzročata izničenje države v totalitarni antipolitiki. V tem kontekstu lahko denimo razumemo Mastnakovo izjavo, češ da je interpretiranje sedanjega vzpona francoskih nacionalistov kot vzpona nacizma pretirano oziroma da je posledica »intelektualne kome« (Mastnak, 2015), ki (nacionalistično) desnico izenači z nacizmom.

Po drugi strani ostaja vprašanje, do kolikšne mere lahko s pojmom populizem opredelimo rasizem. Mnenja so različna: medtem ko nekateri avtorji vztrajajo pri uporabi (desnega) populizma, češ da pojasni delovanje rasizma danes, drugi opozarjajo, da lahko s tako nedorečenimi pojmi neprimerno legitimiramo rasizme. Mudde in Kaltwasser (2012) denimo v primeru perspektiv iz Latinske Amerike politiko Chaveza v Venezueli in Moralesa v Boliviji poimenujeta za »inkluzivni populizem«, ki se kaže kot manifestacija upora zoper neoliberalizem in je torej čisto nekaj drugega, kot je desni populizem v primeru skrajne desnice v Evropi. S tega gledišča je slednje bolje označiti za rasizem ali fašizem in ne populizem (Pajnik, 2014b).

V tej številki ČKZ postavljamo v ospredje analizo rasizmov, ki jih avtorice in avtorji različno kontekstualizirajo. Ne samo v navezavi na populizem, patriotizem in nacionalizem, nekateri članki postavljajo v ospredje fašizem, drugi antisemitizem, tretji vzpon skrajne desnice. Pristopi v tematski številki združujejo teoretsko refleksijo, terensko delo, mikro- in makroanalizo, primerjalno analizo. Rasizem razkrivamo na presečišču različnih pristopov k obravnavi, različnih manifestacij in učinkov, ki jih besedila obravnavajo kontekstualizirano, tudi s potrebno historično analizo.

Literatura

- ANDERSON, BENEDICT (2007): *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- ANTHIAS, FLOYA (2001): New hybridities, Old Concepts: The Limits of "Culture". *Ethnic and Racial Studies* 24(4): 619–641.
- ANTHIAS, FLOYA in NIRA YUVAL-DAVIS (1992): *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-racist Struggle*. London: Routledge.
- ANTHIAS, FLOYA in CATHIE LLOYD (2002): Introduction: Fighting racism, defining the territory. V *Rethinking Anti-Racisms from Theory to Practice*, F. Anthias in C. Lloyd (ur.), 1–21. London: Routledge.
- ARENDT, HANNAH (1951/2003): *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba.
- BALIBAR, ÉTIENNE (1988/2004): Ali obstaja »neorasizem«? *Časopis za kritiko znanosti* 217/218(3): 115–125.
- BARKER, MARTIN (1981): *The New Racism*. London: Junction books.
- BASKAR, BOJAN (2004): Rasizem, neorasizem, antirasizem: Dvojni esej o tranzitivnosti navidezno protislovnih pojmov. *Časopis za kritiko znanosti* 217/218(32): 126–149.
- BUDEN, BORIS (2015): Intervju. *Mladina*, 13. februar. Dostopno na: <http://www.mladina.si/164161/dr-boris-buden/> (25. maj 2015).
- CUNNINGHAM, FRANK (2000): Democratic theory and racist ontology. *Social Identities* 6(4): 463–482.
- FANON, FRANTZ (1963). *Upor prekletih*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- GOMBERG, PAUL (1990): Patriotism is like racism. *Ethics* 101(1): 144–150.
- GOULD, CAROL (2000): Racism and democracy reconsidered. *Social Identities* 6(4): 425–439.
- HUXLEY, JULIAN, ALFRED C. HADDON in ALEXSANDER M. CARR-SAUDERS (1935): *We Europeans*. Harmondsworth: Penguin.
- JALUŠIČ, VLASTA (2009): *Zlo nemišljenja: Arendtouske vaje v razumevanju posttotalitarne dobe in kolektivnih zločinov*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUZMANIČ, TONČI (2002): Post-socialism, Racism and the Reinvention of Politics. V *Xenophobia and Post-socialism*, M. Pajnik (ur.), 17–36. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- MACMASTER, NEIL (2001): *Racism in Europe 1870-2000*. Houndsmills: Palgrave.
- MASTNAK, TOMAŽ (2015): Intervju. *Mladina*, 16. januar. Dostopno na: <http://www.mladina.si/163555/dr-tomaz-mastnak/> (25. maj 2015).
- NATHANSON, STEPHEN (1989): In defense of moderate patriotism. *Ethics* 99: 535–552.
- ONG, AIHWA (1999): *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, N. C.: Duke University Press.
- MUDDE, CAS (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- MUDDE, CAS in CRISTOBAL R. KALTWASSER (ur.) (2012): *Populism in Europe and the America: Threat or Corrective for Democracy?* Cambridge: Cambridge University Press.
- PAJNIK, MOJCA (2007): Integration Policies in Migration Between Nationalizing States and Transnational Citizenship with Reference to the Slovenian case. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33(5): 849–865.
- PAJNIK, MOJCA (2014a): Multikulturalizem pro et contra: kritika liberalne perspektive in populistično-demagoške denunciacije. *Dve domovini / Two Homelands* 39: 19–30.
- PAJNIK, MOJCA (2014b): Populizem: med demagoško retoriko in etnoekskluzivizmom. V *Osnovni pojmi in dileme državljanske vzgoje*, I. Bijuklič in M. Sardoč (ur.), 117–122. Ljubljana: i2.
- PITCHER, BEN (2012): Race and capitalism redux. *Patterns and Prejudice* 46(1): 1–15.
- REED, ADOLPH (2013): Marx, race, and neoliberalism. *New Labour Forum* 22(1): 49–57.
- SPENCER, PHILIP in HOWARD WOLLMAN (1998): Good and bad Nationalism: A Critique of Dualism. *Journal of Political Ideologies* 3(3): 255–275.
- TAGUIEFF, PIERRE-ANDRÉ (1990): The new cultural racism in France. *Telos* 83: 109–122.
- WODAK, RUTH, MAJID KHOSRAVINIK in BRIGITTE MRAL (ur.) (2014): *Right-wing Populism in Europe*. London: Bloomsbury Publishing.